

M. Salak

E-73

Kalevipoeg ja Kalevala

TALLINN, 1922
K./Ü. „KOOL“

Kalevipoeg ja Kalevala

A. Kümme'i trükk, Tallinnas.

U 29126125

A-4599

M. Salak

E-73

Kalevipoeg ja Kalevala

Õppeabinõu

TALLINN, 1922
K./Ü. „KOOL“

M. Saks

Kalevipoeg ja

Kalevala

Õppend

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATU KOGU

772

1911. AASTA
KOGU

Esisõna

Käesolev broshüür on tekkinud praktilisest tööst, mitmeaastasest „Kalevipoja“ käsitlemisest koolis. Ta siht on esijoones olla abinõuks õpilasile „Kalevipoja“ õppimisel. Omas piiratud raamis ta muidugi ei käsita puudutatud küsimusi tarvilises ulatuses, aga ta ülesanne on juba siiski täidetud, kui ta aitab äratada huvi „Kalevipoja“ ja „Kalevala“ vastu.

„Kalevipoega“ on võimata õieti mõista „Kalevalata“. „Kalevala“ peab meie koolis väärilise koha omandama, sest et ta samal määral Eesti kui Soome rahva teos on. Sissejuhatavaks eeltöoks nende lugude mõistmiseks on aga põhjalik ja igakülgne rahvaluule tundmaõppimine, milleta „Kalevipojale“ ja „Kalevalale“ lähenemine üldse mõttetu oleks. „Kalevipoja“ vaatlemine sündigu rahvaluule foonil. Vaid sellelaadiline käsitus annab õpilasile õige pildi „Kalevipojast“ ja avab lõpuks ukseid kauge „Kalevala“ imeriiki!

Tänuga tuletan meele eestikeelseist töist J. Aaviku, F. Tuglase, V. Veski ja prof. Eiseni kirjutusi, mis mulle selle huvitava aine käsitlemisel koolis suureks abiks on olnud.

Jõulukuu 1921 a.

„Kalevipoja“ saamislugu.

Kõige vanemad teated Kalevipojast leiame Rosenplänteri ajakirja „Beiträge“ IX. vihus ilmud Knüpf-feri märkusest. Knüpfferi teadete järel on Kalevipoeg kuri hiiglaolevus, kes maa sigiduse hävitab, maad viljakandmatumaks tehes ning kes naisi taga kiusab ja Kristusega võitleb. Ka Wiedemann teab Kalevi-pojast umbes sedasama rääkida.

1836 a. juhtis ajakirjas „Inlandis“ praost Schüd-löffel Kalevipoja aineile tähelepanu. Schüdlöffel aval-das Kalevipojast teateid tuues soovi, et inimesi lei-duks, kes olevaid aineid täiendaks. J. Schultz-Bertram juhtis 1838 aastal Eesti Õpetatud Seltsis „Kalevalast“ rääkides sellele tähelepanu, et Eestiski sellelaadilisi eepose aineid olemas on. Järgmisel aastal pidas Fählmann Eesti Õpetatud Seltsis Kalevi-poja ainete üle kõne. Siit päale hakkab Fählmann E. Õpetatud Seltsi soovil Kalevipoja aineid korjama. Fählmann saatis sõbrule ning asjast huvitatud tuta-vaile palved, et need teda eepose ainete korjamises aitaksid. Eepose otsustas Fählmann Heraklese te-gude eeskujul 12. lukku jaotada. Enne aga, kui Fählmann midagi olulist suutis korda saata, lõpetas surm ta töö.

F. R. Kreutzwald jätkas ta tööd. Kreutzwald hakkas kohe laule ja muinasjutulisi mälestusi koguma, mis kuidagi Kalevipojaga ühenduses olid. Ta võttis kaks teekonda Setumaale ette, kus tal korda läks hulk laule koguda. Kreutzwald asus suure hoolega tööle, hakkas kogutud aineid korraldama ja tervikuks kokku liitma. Kauase ja raske töö viljana ilmus viimaks 1857—1861 a. sügisel Tartus saksa-keelse tõlkega varustatud „Kalevipoja“ väljaanne.

Raamat oli haritlastele määratud. See Eesti Õpetatud Seltsi väljaandel ilmud raamat oli kallis ja lihtrahvale kättesaamatu. Kreutzwald tahtis „Kalevipoega“ ka rahvale kättesaadavaks teha. See oli aga trükikulude ja raskete tsensuurolude pärast üliiraske. Viimaks leidis Kreutzwald Soomes Kuopio linnas „Kalevipojale“ trükkija. Pikkade sekelduste ja viivituste järele ilmus „Kalevipoja“ eestikeelne rahva-väljaanne 1862 aastal. 12. juunil saatis Kreutzwald esimesed „Kalevipoja“ eksemplaarid Võrust müügiks välja.

Kalevipoeg ja Kalevala.

Me ei saa muidu „Kalevipojast“ aru, ega või ta eritlemisele asuda, kui me teda mitte „Kalevala“ tagapõhjal ei vaatle. Võime „Kalevipoega“ ainult „Kalevala“ valgusel mõista.

Nagu uuemad uurimised selgeks on teind, ei ole „Kalevala“ mitte ühtlane ning tervikuline Soome rahva loodud epeopea. „Kalevala“ on üksikute kangelas-lugude ja teiste rahvaluule liikide, nagu pulmalaulude, lausumiste jne. osaya ühendamise kaudu tekkinud eepos. „Kalevala“ ained on „Kalevala“ kokkusäädja Elias Lönnroti rahvasuust rahvalaulu-runovormilisina kogund. Need üksikud laulud on ta enese luuletatud siduvate jätkudega ühendand. Enne Lönnroti oli trükkis runosid avaldand Soome haridustegelane Topelius oma 1822—1836 aastail ilmund Soome rahvalaulude viiejaolises kogus. Aga juba enne seda (1820 a.) tegi prof. R. von Becker katse oma kogutud laule, mis Väinämöisestä rääkisid, tervikuks liita. Neist töist ongi Lönnrot oma idee saand. Ta ise ütleb „Kalevala“ esisõnas: „Peab tunnistama, et ilma Topeliuse ja von Beckeri eeltöödeta „Kalevala“, võib olla, iialgi ei oleks ilmund. Kes oleks Topeliuse juhatuseta võind arvata, et runosid tuleb korjama minna karjalaste juure Vene-

maale. Kes oleks võind mõelda, et runod üheskoos terviku sünnitavad, kui von Becker ei oleks seda näidand.“ Neist sõnust näeme, et „Kalevala“ ühtlase tervikulise epopea mõte juba enne Lönnoti tööd olemas oli. „Kalevala“ ilmus aastal 1835. Ta oli kaheteistkümne tuhande värsiline ning oli 32. runosse jagatud. 1849 a. ilmus „Kalevala“ uus trükk 50-nes runos.

Lönnot oli vahepeäl hoolega runosid kogund. Sel kombel võimaldus uue trüki suurendamine ning laiendamine.

Samasuguseist aineist umbes on „Kalevipoegi“ kokku säetud. Vahe seisab ainult selles, et Kreutzwaldil „Kalevipoja“ ainekist mitte värsivormilisena tarvitada ei olnud, vaid suuremalt osalt üksikuist proosalugudest värsidesse tuli valada. Rahvalaulu teisendite arv, mis Kreutzwaldil tarvitada oli, ulatas ehk umbes 2000-ni.

Fählmann kavatses „Kalevipoja“ esiteks seitsme, siis aga kaheteistkümne loolisena.

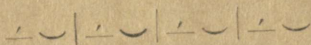
Kreutzwald peatas esialgu ka Fählmanni jaotuse juures. Pärast aga suurendas ta lugude arvu kuni kahekümneni. Värside arv „Kalevipojas“ ulatab 20.000-ni.

„Kalevala“ runode vorm on samasugune, kui Soome-Karjala rahvalaulu vorm üldse*). Värs seisab koos neljast trohhäusest. Nende samade reeglitega on ka ehtne Eesti rahvalaul kokkukõlas. See värsi-

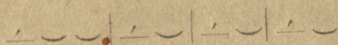
*) Rahvaluule ja „Kalevipoja“ keelelist, värsitehnilist ja stiililist külge käsitavad järgmised tööd laiemas ulatuses:

J. Aavik: Eesti rahvusliku suurteose keel, Kreutzwald-Aavik: Parandatud Kalevipoeg, J. Aavik: Valik rahvalaule. J. W. Weski: „Kalevipoja“ parandamiseastmed. (E. Kirjandus 1918.)

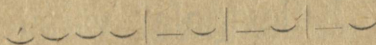
mõõt on pärit arvatavasti Ühis-Soome ajast, kus eestlased ja soomlased koos ühena rahvana elades ühtlast keelt kõnelesid. Selle värsimõõdu kava oleks järgmine:

Esimene värsijalg võib aga ka erandlikult pikem olla. Ta võib olla daktüüliline ehk dipürhiikiline

s. o.

Lisaks neile värsivormi variatsioonidele tulevad veel teised võimalused, mis rahvaluulet elustavad. Need on nimelt tsesuuriks nimetatud lausetakti lõppemine värsitakti sees, ning värsi- ja lausetakti üheskoos lõppemine ehk dierees.

Kõrvalekaldumised sest trohhäilisest mõõdust esinevad harva. Teises ehk kolmandas värsijalas võib arukorral esineda daktüüliline jalg ehk kahe silbi asemel võib jala sünnitada üksainus pika täishäälikuga ühesilbiline sõna (kuu, maa). Lisaks öeldud reeglitele tuleb tähele panna, et laulu skandeeriti. S. o. värsis on ainuvalitsejad värsirõhud, mitte sõnarõhud. See viimane asjaolu tekitab aga päältnäha üksluses ja surnud rahvaluule vormis huvitava liikumise, vahelduse ja elu. See on seletatav sellega, et rahvalaulu alati viisiga koos tarvitati, s. o. lauldi.

Nagu uurijad tähele on pannud, ei esine sõna pikk esisilp kunagi ehtsas rahvalaulus värsirõhutumas kohas (Pikk silp- kus pikk vokaal ehk diftong olemas, ehk kus vokaalile järgneb pikk konsonant, kaksik-konsonant ehk k, p, t). Samuti ei või lühikene sõna esisilp olla värsirõhulises kohas. Erandid neist reegleist tulevad ette ainult esimeses värsijalas.

Vead „Kalevipoja“ värsitehnikas ja keeles.

Et Kreutzwaldi päivil Ühis-Soome värsitehnika alal uurimused puudusid, ei olnud Kreutzwald Eesti rahvalaulu meetrika nõudeist mitte teadlik. Ta kõigepäält ei pea rahvalaulu skandeerimise võimalusi silmas. Sest tuleb see, et Kreutzwald „Kalevipojas“ enamasti tarvitab küll neljajalgist trohhäust, kuid sel on tooniline, mitte prosoodiline rõhusüsteem. Sõnaja värsirõhud langevad alati ühte. See iseärasus võtab „Kalevipoja“ värsilt ta elu ja liikuvuse, värsi igavaks ja surnuks tehes.

Kreutzwald teeb aga seski värsiehituses jämedaid vigu. Ta jätab värsi tihti poolikuks, ehk kuhjab sinna üleliigsed silbid. Ta eksib aga ka alatihti eeltoodud rahvalaulu põhireeglite vastu. Ta tarvitab pikka sõna esisilpi värsirõhutumas kohas (näit. „Vaadeldes rõõmu rünkalta“).

Nõue, et lühike sõnasilp ei tohi olla värsirõhulises kohas, on jäänd koguni tähelepanemata. „Kalevipoeg“ kubiseb sellelaadilisist vigadest — näit. „Üks neid ema imetanud“). Viimase reegli seisukohast vaadatuna on ligi pool „Kalevipoja“ värsidest vigased.

Ei ole Kreutzwald ka alliteratsioonist ja parallelismist, neist Eesti rahvalaulu kaunimaist ehteist küllalt lugu pidand. Ta on neid „Kalevipojas“ liig vähe tarvitand, kuna aga rahvalaul neid igal sammul silmas peab.

Kreutzwald oli nõrk keelemees. Iseäranis viga-seks muutub ta keel sest ajast saadik, kui ta Ahrensi uut kirjaviisi hakkab tarvitama. Fählmann, kellel keeletunne peenem oli, noomib omis erakirjus tihti Kreutzwaldi sellepärast. Ta juhib tähelepanu sellele, et ükskõik on, missuguses kirjaviisis kirjutada, peab ainult järjekindel olema. Kreutzwaldil puudus see järjekindlus. Ta isegi kahtles oma „Kalevipoja“ keeles. Sellepärast saatis ta käsikirja enne trükkimist Wiedemanni kätte parandamiseks. Wiedemann kui keelemees oli aga suur ainult teoorias. Tegelikus kõnekeeles, kui tal seda tarvitada tuli, ei ole ta iialgi hiilgand. Wiedemann on „Kalevipoega“ vähe, ehk mitte sugugi parandand.

Kreutzwald märkas, et rahvaluules isekeel valitseb, mis kõnekeelest pääasjalikult oma pikkade lõppudega erineb. Et tal arhhailisest grammatikast ülevaadet ei olnud, tarvitab ta neid pikemaid lõppe valesti. Ta annab ühele vormile mitu eri tähendust ja on nende tarvitamisel otse kõhutavalt ebajärjekindel. Nimetame siin tähtsamad yead: Üldise ärkamisaja keeleveana puudub ka „Kalevipojas“ omadus- ja nimisõna kongruerimine: parema päevade pajatust (pro paremate), laia laante (pro laiade), lendav kiirusega toodi (pro lendava). Kreutzwald ei kääna sõnu õieti. Ta tarvitab üht vormi tihti mitme kaasuse tähenduses. Tarvitab tihti väärkaasusi (kes oli külma kamberila pro kamberissa, tarretanud tubadela pro tubadessa jne).

Et värsimõõt teatud värsipikkuse ette kirjutas, tuli tihti sõnu kas pikendada, ehk lühendada. Lühendamisest sünnivad vormid nagu: imedam (pro ime-likum), pulgad tugev terasesta jne.

Pikendamisel tarvitab ta iseäranis — da: d ja — na: d. Endise osastava käände lõpu abil moodustab ta nimetava käände: isada, onuda, õdeda jne. Isegi omastav kääne saajakse — da ja — na abil: emada, sinuda, vaskena, mehina jne.

— da esineb ka sisseütlevas: päheda, taluda. Samuti seesütlevas: seisis kui tamme maruda (pro marussa).

Veel suur hulk teisigi silpe on Kreutzvaldil sõnade pikendamiseks käepärast. Tihti sünnitab ta neist uued imelikud vormid: Tuli päike parganale (pro pargana — olev kääne).

Ta asetab nad sõna keskelegi: kenadamad (= kenamad), kasvatas (= kasvas), rindanasse (= rinda, rinnasse), parsidele (= parsile).

— nessa ja — nekse verbilõpule on antud ligikaudu tosin tähendust.

Ta on:

1. Tegeviku võimaluskõne lõpp:

Kas ehk kuskil käidavada jalarada leidanessa (pro võiks ehk leida).

2. Oleviku kindel kõneviis:

Pihus praegu paistanessa (pro paistab).

3. Tegeviku lihtminevik:

(Kui ma murul mänginessa (mängisin).

4. Tehtaviku olevik:

Verega sind võidanessa (võitakse).

5. Tehtaviku lihtminevik :
Kui teil tuba tehtanessa (tehti).
6. Tehtaviku eitav kõneviis :
Torni neist ei tehtanessa (ei tehta).
7. Oleviku kesksõna :
Märkasin ma müdisemist
Kaugelt kõva kostenessa (kostvat).
8. Määrolulise osastav :
Võõras võis ehk väravassa
üksisilmi ootanessa (oodata).
9. Määrolulise seesütlev :
Lävest üle lähtenessa (minnes).
10. Kohtolulise sisseütlev :
Kes läheb neidu päästenessa (päästma).
11. Teo nimisõna :
Kodupoole käidanessa (käimist, kõndimist).

Tegelikult on — nessa, — nesse meie rahva-
luules ainult tegeviku võimaluskõne tähenduses :
paistanessa = võiks ehk paista.

Kohtolulise seesütlev on vana seesütleva lõpu
— ssa asemel — maies : tõusemaies (= tõusemassa).

Sõnu tuletades tarvitab Kreutzwald — us liite
asemel — dus abil sünnitatud vorme : imedus, vi-
hadus, tasudus jne.

Objekt kubiseb partitivismest :

Viskas varese poegada (= poja),
lapulista võeti laeva (lapuline).

Tuleb ette palju germanisme:

Saa ei kaua kestemaie,
Kes kui kukekene korvis (Hahn im Korbe),
Kuulsin Mardust kiljatama (kiljatavat),
Kaugelt näen kodu kasvama (kasvavat).

Kreutzwald ei ole ka Eesti rahvaluule süntaksi silmas pidand. Ta lause on tihtigi selgusetu ja ebamäärane.

Eesti ained „Kalevalas“.

Soome vanemad õpetlased pidasid Soome rahvaluule sünnipaigaks Altai maid. Pärastpoole peeti seks Vene-Karjalat. Tänu Julius ja Kaarle Krohni uurimusele on nüüd teadus ses veendund, et Soome rahvaluule pääteose „Kalevala“ aineid mitte ühe maanurga rahva looduks ei tule pidada. J. Krohn tegi oma „Kalevala“ uurimuses kindlaks, et „Kalevala“ Soome, Karjala ja Eesti aineist koos seisab. Soome jõudsid Eesti rahvalaulud nõnda nimetatud rahvaluule rändamise kaudu.

Kunni koolihariduse tungimiseni laiadesse hulkadesse elas rahvaluule rahva kõnes, meeles. Sääli pärandus ta vanemait lapsile. Vanemate laulikute laulud jäid nooremale põlvele meele, kes nad omakorda järeltulevale soole edasi andis. Endise aja kitsaste liikumisvõimaluste pääle vaatamata sai laul lauliku ringkonnas tuttavaks ning lagunes ajajooksul laiali. Sellele laulu laialivalgumisele aitasid kaasa mitmesugused peod ja muud rahvakogumised, nagu pulmad, varrud, laadad, talgud jne. Rahvalaul kandus sel teel külast külla, kihelkonnast kihelkonda. Ei või arvata, et see rahvalaulu rännak läbi kodumaa ruttu ja ühtlaselt läks. See on kestnud aastakümneid ja võib olla sadugi aastaid. Paigast paika

rännates teiseses muidugi laulu sisu ja esialgne vorm. Laul kaotas mõned jooned ja omadused, sai aga teised juure, mis ta kuju esialgsega võrreldes tihti tundmatuseni muutsid.

Nagu lauluteisendite võrdlemise järele võib otsustada on üldine rändamissiht õhtust hommikusse olnud. Murdepiirid ei suutnud laulu rännakut takistada.

Suur looduslik takistus idas — Peipsi — lahutas laulutee kahte harru.

Lõunapool rändasid Eesti ained setude juure, põhjas aga tungisid nad Ingeri kaudu Karjalasse. Läbi Ingeri rännates soomestus laulude keel ja oli Karjalasse jõudes juba koguni teisekõlaline, kui alguses. Laul muutus siin liiategi selletõttu, et lauljajaks enam naised ei olnud, nagu Eestis, vaid habemikud taadid, kelle tunde ja vaimulaad sootu teine oli, kui nendeni jõudnud laulu esialgseil lauljail. Need uued lauljad valasid laulu enam mehelikku elementi. Oma rännaku teisel poolel, s. o. Ingerist Karjalasse valgudes, kaotas rahvalaul selleläbi oma esialgse lüürilise iseloomu. Laulu eepiline külg, ta luustik, tihenes ja täienes. Ta sündmustik rikastus ja laul muutus enam jutustavaks mehisemaks. Eesti esialgsest lüürilisest meeleolust või lihtsast korduslaulust sai sünge ja suurepärase kangelaslugu.

Kaarle Krohni arvamise järele on umbes kahekümne tähtsama „Kalevala“ laulu kodu Eestis. Need laulud, millede ainestik Eestist pärit, on Krohni arvamisel järgmised: 1. Loomine, 2. Suur tamm, 3. Nuttes kojutulek, 4. Pisarate veeremine, 5. Kolm kägu, 6. Taevakehade kosimine, 7. Venepuu otsimine, 8. Vanemate haualkäimine, 9. Sepal ehete valmistamine, 10. Toonelt kosimine, 11. Imetööd, 12. Suur

härj, 13. Humal ja oder, 14. Lapse vaatamine, 15. Surmasõnumed, 16. Ristitud mets, 17. Kuldne neid, 18. Venna laevasõit, 19. Kandle sünd, 20. Mareti lugu. Sest nimestikust selgub, et ligikaudu pool „Kalevala“ aineist Eesti algupära on. Et aga „Kalevala“ praegune kuju nende lüüriliste ainetega võrreldes koguni uuena ja võõrana paistab, on selle eel-pool näidatud laulurändamise iseloomuga seletatav.

M. J. Eisen võrdleb seda rändamisteed Eestist Soome veeretatava lumipalliga, mis esialgu koguni väike on. Eesti ja Ingeri naised veeretavad lumipalli kunni Karjalani, kus mehed ta suurena mäena lumirikastele põhja väljadele lükkavad. See mägi ei seisa aga puhtast lumest koos. Teel on ta endasse palju võõrast materjali, kive, puid ja muud teelolevat võtnud. Kuid see kõik kokku sünnitab määratuma mäe, surematuma teose.

Prof. K. Krohn ütleb, et ilma selle teise arenemis-järguta ning Eesti-Soome-Ingeri ainete kokkuliitumiseta Karjalas ei kellegi käsis „Kalevala“ ei oleks sündind.

K. Krohni arvamise järele on „Kalevala“ aineistik võrdlemisi noor.

Paganuse laule on ainult mõned üksikud Soome omade seas. Meilt saadud laulude sünniajaks oletab K. Krohn katoolilise aja. Oma väited põhjendab ta teisenditele, kus tegelasiks Piibli isikud on. Nende asemele olevat Karjalas paganuse nimed astund. Ka keskajal asutatud linnade ja paikade nimed näitavat laulude keskajast päritolu. Samuti laules esinev kristlik kombeõpetus.

Sellele väitele vaidleb M. J. Eisen vastu, kes tõendab, et just katoolilisel ajal uue usu laiali-laotajad on katsund seda paganusega lepitada. Müto-

loogias ja rahvaluules pärisid ristiusu tegelased
omale tihti koha, ja endised paganuse jutustused
käisid nüüd nende kohta.

Ka tõendab Eisen, et rahvaluule rändamis- ja
õitseage mitte pärast 1617 a. Stolbovo rahu ei
olnud, nagu Krohn oletab, vaid ammu enne seda;
ajal kus olud seks soodsamad võisid olla, kui 17
aastasaaja raskel ja pimedal orjaajal.

„Kalevala“ mõju „Kalevipojale“.

Kreutzwald tutvus „Kalevalaga“ 1853. aastal. „Kalevala“ ilmus 1835. aastal; Kreutzwaldile jäi ta aga Soome keele oskamattuse tõttu kunni „Kalevala“ Saksa keele tõlkimiseni kättesaamatumaks. 1853. aastal kirjutab Kreutzwald Eesti Õpetatud Seltsi sekretäärile E. Sachsendalile, kelle kaudu Kreutzwald 1852. aastal ilmund Saksakeelse „Kalevala“ oli saand, kirja, kus ta oma vaated „Kalevala“ pääle avaldab.

Ses kirjas avaldab ta arvamise, et „Kalevala“ mitte ehtne rahvaluule, mitte aastasadu Soome rahva suus püsind eepos ei ole, vaid James Macphersoni „Ossianilauludele“ sarnanev teos, mis üksikuist aineist vabalt kokkuliidetud. Ka ütleb Kreutzwald, et sel teel Eestiski oleks võimalik eepos luua. Tarvis ainult tema kogus olevaile „Kalevipoja“ lauludele siduvad vahelülid luuletada ja eepos olekski valmis.

Varsi saab aga Kreutzwald asjast teise käsituse. Setumaal käies oli ta ühe laulu üles kirjutand, kus Kalevi ja Sulevi nimi ette tuleb. Ühtlasi oli laulik teatand, et see katke pikemast ununend luuleloost pärit on. Sest arvas Kreutzwald, et Eestis kunagi ühtlane tervikuline eepos on olnud.

Proosa kujul temani ulatand muinasjutest arvas-
ta, et need esialgu eepose osad on olnud, mis unustamisel ja muil põhjusil proosakujulisiks on saand.
Need muinasjutud otsustas Kreutzwald rahvalaulu vormiliseks muudetuina eeposesse liita.

Sellel kokkuliitmise tööl on „Kalevala“ nähtavasti alaliseks eeskujuks olnud.

Kreutzwald arvas, et kui Lönnrotil ja Macphersonil oli õigus rahvaluule ainetel rahvaluuleks peetav teos luua, siis temal samasugune õigus on Kalevipoja ainetega vabalt ümber käia.

Kuid „Kalevala“ on „Kalevipoega“ sõnaliseltgi mõjund. Loetleme näituks mõned kohad, kus „Kalevala“ mõju selgesti paistab.

„Kalevala“ sõna, mis esimeses loos kangelaste kasupaigana on nimetatud, on Eestis koguni tundmatu. „Kalevala“ mõju paistab Linda abiotsimisest lepatriinu kaudu. Samasugusel kombel lendab „Kalevalas“ mesilane arstiabi tooma,

Noore „Kalevipoja“ mähkmeist väljatulek ja kiire kasvamine on „Kalevala“ otsekohene jäljendus. Enam-vähem „Kalevala“ mõjuaslused kohad on veel näituseks lugu suure härja tapmisest, vaskmees meres, suur tamm, veresulgumine ja ussikähu arstimine sõnade abil jne. Mõnes kohas on Kreutzwald, „Kalevala“ eeskuju enam-vähem silmas pidades, „Kalevala“ katked pea sõnasõnalt ümber jutustand, teisis paigus aga on ta laenand ainult mõtte ning annab selle suurema või vähema vabadusega edasi. Olgugi, et „Kalevala“ mõju „Kalevipoja“ pääle salata ei saa, on Kreutzwald siiski koguni teiselaadilise töö teind, kui seda „Kalevala“ on.

Niihästi „Kalevipoja“ kui ka „Kalevala“ loojad olid end vaesusest ülesvõidelnud arstid. Kumbki

neist ei ole oma tööplaani ja mõtet ise leidnud. Kreutzwald päris selle Fählmannilt, Lönnrot aga Topeliuselt ja von Beckerilt. Need kokkujutumised on aga ainult välised. Nende meeste iseloomud ja mõtteilmad erinesid üksteisest teravasti. Kreutzwald oli kabineti teadlane, haritlane, kes rahvast kaugel seisis. Selle tõenduseks võime meele tuletada ta kirjutatud raamatuid ja nende keelt. Kreutzwald ei ole suutnud tungida rahva loomisphühholoogiasse. Selleks oli ta isiklik loomisvõim liig tugev. Ta ei suutnud oma haritud maitset, meeleolu ja subjektiivsust alla suruda. Sellepärast ei ole ta ka suutnud rahvalauliku sarnaseks saada, ega selle kombel luua. Ta on jäänd rahvaluule kollektiivsest autorist — rahvast eemalseisvaks isiklikuks loojaks. Mõnel teisel alal, teises aines ja teises stiilis ettevõetud teoses on see omadus olnud Kreutzwaldi tugevamaks küljeks; siin aga on see saand ta nõrkuseks.

„Kalevala“ õnneks oli aga Lönnrot koguni teistsugune mees. Tal olid kõik need rahvalauliku omadused olemas, mis Kreutzwaldil puudusid. Tal oli kõigepäält koguni teistsugune arusaamine rahvaluulest. Kui iseloomustav on ses suhtes üks väike anekdoot Lönnroti elust: Soome talumees tuleb ta juure rohtu paluma. Pulbri saades kahtleb selle aitamisvõimusest, sest ta ei olevat näind, millal arst pulbrile tarvilised sõnad pääle luges. „Noh,“ vastab Lönnrot, „ega ma seda siis iga pulbri pärast hakka tegema, ma loen sõnad juba tervele naelale korraga.“ Siin näeme, et see ebauusk väga valusasti Lönnroti südamesse ei tungindki. Kui teistsuguse vastuse oleks aga Kreutzwald vissisti mehele annud. Tuletagem seks meele see raamatute hulk, kus Kreutzwaldil ainult õpetlikud sihid on. Ta on neis alati selle kallal ametis, et

mõnd paha kommet, harjumust või ebausku välja juurida. Ta nägi ebausust ja rahvaarvamisis ainult nende halbu külgi — haridust takistavat ja tagasikiskuvat jõudu. Ta ei tundnud neis rahvapsühhologia hingeõhku ja luulet. Rahvaluule korjamise teekonnil reisis Lõnnrot tihti jala päevade ja nädalate kaupa mööda Karjala soid ja metsi ümber, olles alalises kokkupuutumises runolauljatega. Ta ise sarnanenes nii väga neile sest ta oskas hulga laule pääst, ning ise midagi luues liikus ta loomine just samu teid ja seadusi mööda, kui rahvalauliku oma.

Itaallane, „Kalevala“ uurija Comparetti ütleb, et „Kalevalas“ peagu ükski laul mõne teisendiga kokku ei lange. Lõnnrot on teisendite paremad ja ehtsemad osad üheks liitnud, seda alati runolaulja instinktiga tehes.

Kalevipoja algupära.

Vaevalt oli „Kalevipoeg“ ilmud, kui õpetlased kohe ta uurimisele ja eritlemisele asusid. Kõige-päält tõmbas Kalevipoja nimi tähelepanu oma pääle. Esimest korda esineb see nimi 1818 aastal Hupeli sõnastikus. Samakõlaline nimi on Soomes „Caleuan-poiat“ kujulisena juba 1551 a. ilmud „Uue Testa-mendi“ Soome usundit käsitavas eeskõnes olemas.

See Soome Kalevanpoeg ja meie Kalevipoeg on üks ja sama isik. Nime ja kangelase algkuju algupära ei ole teadus suutnud veel kindlaks määrata. Teine Soome 17. aastasajast pärit teade ütleb, et Kalevanpojad maad kündnud ja linnu ehitand (1663 a. praost S. Cajanus). Kalevipoegi on Soomes kaks-teistkümmend. Muu seas on Soni-Kullervo, Hiisi, Väinämöinen ja Ilmarinen Kaleva poegadeks nime-tatud. Soomes tuntakse ka Kalevipoja kiviviskamisi, ning viimase nimi on tihti mitmesuguste kohtadega ühendatud.

Ka venelasil leiame Kalevi kõlalise sõna. 13. aastasajast pärit olev kroonika (Троицкая Лѣтопись) räägib Колывань'i linnast Tshuudimaal. See Kolõ-vanjan on õpetlaste arvamise järele Tallinn. Колывань ise kõlaks meiekeelsena Kalevan. — n on sõnas

vana omastava käände lõpp. Nimi tähendab järjeklikult Kaleva linna.

Päale selle tunnevad vene былина'd Кольванович'i nimelist kangelast.

Kolõvanovitshi tuntakse aga ainult maaaladel, mis Soome-sugu rahvastega kokku puutuvad. Nähtavasti ei ole eestlased-soomlased mitte venelasilt Kalevit laenand, vaid venelased on oma Kolõvanovitshi ja Kolõvanj'i sõnad Kalevan sõnast tuletand.

E. N. Setäla tõendab, et Kalev Leedust laenatud, ning seppa tähendab. Oma väite põhjendusena toob ta ette Eestist saadud lastelaulude teisendid, milledest üks järgmiselt kõlab:

Kits küla karja,
üle mere marja,
tõi mulle heinu,
mina heina lehmale,
lehm mulle piima,
mina piima põrsale
põrsas mulle külje,
mina külje külale,
küla mulle kakku,
mina kaku Kaleville,
Kalev mulle rauda jne.

Et laulus Kalev rauda annab, siis arvab Setäla, et Kalev sepp on. Leedu keeles on sepp aga kalvis. Kalvis sõna oleks umbes Ühis-Soome ajal laenatud, sest sel ajal on Soome keeled palju muidki sõnu Leedust laenand.

Kuigi see seletus, tõsi peaks olema, siis et ole ometi Leedust muud laenatud, kui Kalevi nimi. Jutud ja laulud Kalevipojast oleks ehk alles hilisemal ajal tekkind. Eestis on Kalevipoja ained pääasjalikult

lugude kujul olemas. Soomes on Kalevipojast ka eepilisi laulukatkeid olemas. Eisen oletab, et Soomes ja Eestis need laulud ja lood umbes ühel ajal on sündind.

Kalevipoja tegude ajalooline alus jääb muidugi tundmatumaks. Seda enam, et lood, kus praegu Kalevipojast jutt on, esialgu sugugi temaga ühenduses et olnud. Kalevipoeg on siit esialgiste tegelaste nimed välja tõrjund, ise asemele astudes.

Eisen on Kalevipoega puutuvaid teisendeid ja aineid paarikümne aasta jooksul kogund. Ta jagab rahvasuust saadud Kalevipoja ained nelja gruppi: 1. jutud maamoondusist, 2. ehitamised, 3. teekäimised, 4. võitlused vastastega ja kiviviskamised.

Maale annab Kalevipoeg kas tahes ehk tahtmata teise kaju. Nii näituseks sünnitab ta raske jalaastumine ja kiire käik soid. Ka hulga järvi ja mägesid on Kalevipoeg mitmesugusel teel sünnitand. Rahvas teab ka tihti Kalevipoja ehitusettevõtteist rääkida. Kalevipoeg ehitab linnu, sildu ja teid läbi vete. Ehituslugudega lähedas ühenduses on Kalevipoja rändamised. Neis kuuleme, et Kalevipoeg kõigist vesist jala läbi läheb. Omil rännakuil vaenlastega kokku puutudes tarvitab ta sõjariistuks kive. Eisen tunneb 40 kivi, mis Kalevipoeg rahvajutu järele visand.

Kalevipoja surm on teisendites mitmesugune. Mõnes sureb Kalevipoeg loomulikku surma, teisis tapavad vaenlased ta magamise ajal, raiuvad Kalevipoja jalad, et see verejooksust sureb. Ühes teisendis muudab vanapagan enese hobuseks, millele Kalevipoeg selga istub. Hobune kihutab põrgu poole. Hääl taevast hüüab: Ristipoeg, käsi piita! Kalevipoeg

lööb käe piita ja jääb sinna igavesti põrgu väravavahiks.

Need on tähtsamad teated, mis rahvas mineva aastasaja lõpul Kalevipojast teadis. Nende abil ei ole võimalik kuigi palju Kalevipoja saamislugu valgustada.

Kalevanpoja, meie Kalevipoja jälgi otsides jõudis E. N. Setälä uuele teele.

Ta arvas Kalevipoja algkuju ühes Soome jutus leidvat, milles munast sündind tugevast poisist räägitakse. Eesti Kalevipoja aineid uurides leidis ka Eisen hulga sellelaadilisi jutte, mis Kalevipojaga ühenduses. Need jutud on liitudes ja vastastikku täieneses Kalevipoja aineile mitmesugust materjaali annud. Tähtsamad seesugused lood on jutud tugevast poisist ja kolmest kasuvennast.

Tugeva poisi ja ta teisendite sündmustik on pääjoonis järgmine. Vaesel mehel kasvab poeg üles. See on nii tugev, et kõik inimesed, ka vanemad, teda kardavad. Et poisist lahti saada, saadetakse ta karu pesale puid raiuma. Poeg raiub puu ja toob karu koju. Kuningas saadab poisi põrgu sarvikult kulda tooma. Poiss toob kõik kulla sarvikult ära, annab ta kuningale. Pärast seda juhtub ta reisides kolme kange mehega kokku. Need heidavad talle kaaslasiks. Metsas leiavad nad tühja maja, kuhu elama asuvad. Üks jääb koju suppi keetma, teised lähevad metsa tööle. Tuleb väike mehike, sööb paja tühjaks, peksab keetjat. Nõnda juhtub kõikidega. Tugev poiss aga võtab sarviku, kui see ka teda narrima tuleb kinni ja peksab läbi. Pärast paneb ta mehe oma tubakatoosi vangi. Pea kõigis tugeva poisi jutes langeb sündmustik pääjoonis ühte. Räägitakse poisi tugevusest, tappa tahtmisest, vanapaganaga voitlemisest.

Soome Kullervo on tugeva poisi jutest palju ained laenand.

Kolme kasuvenna lugudes sünnib harilikult imekala söömise tagajärjel proual, tüdrukul ja kassil ehk mõnel muul loomal poeg. Pojad on ülitugevad. Kõige kangem on harilikult looma poeg. Kasuvennad kasvavad üheskoos üles ja lähevad rändama. Leiavad metsast maja. Üks vend jääb sööki keetma. Hall mees peksab keetja läbi. Kõige tugevam vend peksab sarviku enese läbi. Sarvik kaob august maa alla. Kassi ehk pulli poeg läheb nüüd maa alla. Päästab säält kolm neidu. Neiud on poisile abiks, kui see vanapaganaga võitleb. Nad vahetavad nimelt vanapagana jõu- ja nõrkusejoogi pudelid ära.*) Poiss hävitab kuradi soo. Maa päale tagasi pääsedes kosib ühe kuninga tütre omale naiseks. Suurem hulk selle jutu teisendeid tunneb maa all käimise lugu. Siit ongi nähtavasti Kalevipoja maa all käimine pärit. „Kalevipojas“ esinevad vendade asemel Kalevipoja kaaslased kangelase saatjatena. Ka tugeva poisi juttude allmaa käimised on arvatavasti sest juttude ringist pärit.

*) Vaata: M. J. Eisen: Kalevipoja esiisad.

„Kalevipoja“ kompositsioon ja tegelased.

Kreutzwald tahtis „Kalevipojas“ anda pildi Eesti muinasajast. Ta kui ratsionalist vihkas seda vaimupimedust ja kitsarinnalist olekut, mille lapsed temaaegsed pastorid olid. Sellepärast oli talle see kõik vastik, mis rahvaluules ristiusu kultuuriga seotud ehk sugulane oli. Ta on tahtnud „Kalevipojas“ näidata paganuse kultuuri. Ta on tahtnud anda pildi vabalt elavast rahvast ja selle traagilisest saatusest. See oli raske ülesanne. Rahvaluules puudusid selle käsitamiseks igasugused eepilised ained.

Sellepärast ei leia meie „Kalevipojast“ Eesti muinasilma, ei ole sääl kõige algelisematki pilti ajaloost. Kreutzwald näitab meile Kalevipoega tumedas ja ebamäärases valguses ja ümbruses. Kreutzwald leides Kalevala sõnast eeskuju, valis Kalevipoja eepose kangelaseks. Rahvaluule tunneb aga õnnetumal kombel just Kalevipoega kõige vähem. Liiatigi ei olnud see rahvaluule Kalevipoeg sugugi seda laadi ega loomu, nagu me ta Kreutzwaldi teosest leiame. Sest tekivad mitmesugused vastolud ja ebakohad eeposes, millede juures allpool peatame.

Ka puudub „Kalevipojas“ kindel ühendav side, mis kõik ained, tegelased ja olud oma ümber kokku tõmbaks. Puudub tegevus, sündmus või siht, mille ettevalmistuseks eelmised lood oleks ja millé tagajärgedest ja mõjudest järgmised lood loogiliselt välja hoovaks.

Meie ei saa ühtki tähtsamat Kalevipoja tegu seesuguseks eepose keskkohaks pidada. Ükskõik missuguse „Kalevipoja“ sündmuse me võtame — leiame ikkagi, et see teiste tegudega orgaaniliselt seotud ei ole.

Kui seks keskkohaks ema otsimine oleks, siis jääksid orgaanilise ühtluse põhimõtte seisukohast vaadetuna järgnevad lood tarbetumaiks. Kui aga seks Sarviku aheldamine oleks — siis ei oleks eelmisi lugusid vaja. Me võiksime mõnegi „Kalevipoja“ loo kohad ära vahetada, või mõne loo koguni välja jätta, ilma et eepos selle all kannataks. Koguni vastuoksa. Eepose sündmustikku võiks sel teel tihendada ja üleüldine pilt saaks seetõttu otsejoonelisem ja selgem. „Kalevalaski“ võttis Lönnrot teise trüki ilmumisel muutused ette, kus ta leidis võimaliku olevat üksikuid lugusid kohast teise asetada, nõnda kuidas ta leidis parema olevat.

Sest näeme, et „Kalevipoeg“ kindel tervik ei ole. Ta on üksikute kangelaslugude kogu, milledest ühed ainult vanemad, teised nooremad on.

Kui siin kõrval sest üleval toodud ühtluse nõudest välja minnes „Kalevala“ juures peatame, siis näeme, et „Kalevalas“ eepose keskkohaks ja kõiki lugusid ühendavaks lüliks võiks ehk Sammo lugu olla. Sammo loomise tarvidus kasvab eelmisist lugudest välja, ning pärast heitlevad kõik kangelased ühelmeel selle imeveski Soome toomise eest. Koju

toodud Sammo tükid saadavad Soome rahvale igavese õnne, mida kangelased Louhe vastu kaitsevad: nad vabastavad päikese Pohjolast ja muretsevad kadund tule tagasi. Ning kui uus aeg — ristiusk — Marjatta poja näol maale tuleb, siis jätab lahkuv „Kalevala“ päätegelane kandliga ühes laulu igaveseks mälestuseks oma tegudest soomlasile.

Kui „Kalevipoega“ loeme, siis võõrastab meid kõigepäält Kalevipoja saatus. Eepost lugedes saame Kalevipojast käsituse kui hääst valitsejast. Ilma et ta üksikuid tegusid hakkaksime loetlema, teame et ta hää eest võitles. Tema kõige suuremaks tööks oli Sarviku aheldamine.

Pärast surma ei saa aga temale mitte teiste kangelaste loomulik saatus osaks, nagu me seda tahaksime näha. Kalevipoeg peab taeva piduliste seast lahkuma ja vangina seda valvama minema, kelle ta ise vangistand. Kalevipoja elu ja tegusid arvesse võttes peame ütleva, et see eepose lõpp kangelasele ülekohtune on.

See õnnetu vastolu tuleb sest, et rahvasuu Kalevipoeg Kreutzwaldi käes koguni teistsuguseks on muutund. Juba kõige vanemad teated Kalevipojast kirjeldavad teda kui pahaloomulist hiiglast. Knüpffer ja Wiedemann teavad, et Kalevipoja künd maa sigimatumaks muutnud, et ta naise taga ajand, et ta Kristusega võidelnud ja et Kristus ta viimaks sohu heitnud ja saarmaks muutnud.

Ühes teisendis laseb Jumal Kalevipoja ülbe vastuse eest põrguvärvasse kinni jääda. See on arusaadav ja mõistetav, et seda halba hiiglast nõnda nuhendi. Kalevipoeg on aga vabaduse ja rahvaõnne idee kandjaks tehtud, ning sellepärast tundub see ülekohtune lõpp eeposes suurena veana, hoolimata

sest, et seda vastolu uue õnnepõlve algamisega Kalevipoja kojutulekul hääks katsutakse teha.

Et Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ rahvaluule kangelasest omalt loomult lahku läheb, et Kreutzwald oli sunnitud ta selguset ja ebamäärasesse ümbrusse paigutama, siis ei võind ta ka Kalevipoja psühholoogiast ja iseloomu kindlajooneliselt kujutada ega läbi viia.

Kalevipoeg on riigivalitseja. Riigist ega ta iseloomust ei anta meile mingisugust pilti. Sellepärast puudub meil ka alus, kust Kalevipoega kui valitsejat näha. Meie näeme Kalevipoega haruldaset suure kasvuga ja tugeva kehajõuga inimesena.

Üldse on Kalevipoja puht inimlikud igapäised toimingud tihti liigagi tugevasti rõhutatud. Seesugusena omadusena paistab meile Kalevipoja magamistung, mille pääle Kreutzwald palju sõnu raiskab. Põhjuseks sellele on asjaolu, et rahvas Kalevipoega just sest küljest tundis. Oli ju Kalevipoeg hulga mälestusmärke, oma magamiskohti — Kalevipoja sänge — mälestusiks pärandand.

Kalevipoja iseloomus on siiski teatud piirini järjekindlus olemas. Me näeme Kalevipoega ausameelsena ja valet ning pettust vihkavana. Ta on alati valmis abitumaid ja nõrku aitama. Siia sekka kõlab aga ka mõnigi lahkeli. Nagu näituseks kavalluse, nõiavõimu tarvitamine Sarvikuga võideldes, mis arvatavasti kolme kasuvenna jutest Kreutzwaldi „Kalevipoega“ on siirdund. Oma antud sõna peab ta alati, ka siis, kui see talle kahjugi toob. Vaenlased kipuvad harilikult esimesina temale kallale. Nii näeme tüübilist põhjamaalase iseloomu ja aeglast meelt kokkupõrkes sortsilastega. Kui aga Kalevipoeg kord vihha satub, ei pea ta ses enam piiri. Mõistus kaotab siis oma juhtiva jõu ja kangelane on

ainult oma metsikute kirepuhangute tõugata. Ta mõistus on jõuga võrreldes üldse vähe arenend. Me näeme, et ta tähtsamad teod mitte ei ole miski idee, põhimõtte järele üles säetud eesmärkide teostamine, vaid nad on mõnikord koguni juhuslikel asjaoludel sündind. Teda juhib fataalne, paratamatu saatus, millele kangelane alistub. Kordasaadetud kuritegude tulevat karistust aimates läheb Kalevipoja elu õnnetuse ja salameelse kurbuse tähe all meist mööda. Kalevipoja iseloom on praegusel kujul Kreutzwaldi, selle inimest armastava mõttetarga, selle valgustusaia mehe mõttetöö vili. Tema Kalevipoja ja selle hiiglase vahel, keda rahvasuu tunneb, on ülepääsematu kuristik. Nagu eelpool nägime, kasvab sest ainekäsitusest eepose vastoluline lõpp välja.

„Kalevala“ kangelaste iseloomud sellevastu on selle isikulise loomistöö ning vaatlemisviisi tagajärgedest vabad. Sääal on karakterid palju selgemini joonistatud. Selgemini kõigepäält selletõttu, et sääal kangelaste sisemist ilma sugugi ainult paljaste sõnadega ei jutustata. Meie näeme nende hingeelu ja mõtlemisviisi nende tegudes. Võtame näituseks emarmastuse mõlemas eeposes. „Kalevipoeg“ pääseb Lindast rääkides võrdlemisi kergelt üle. Ta ainult ütleb, et Linda viburitva vibutelles oli kangeid poegi kasvatand. Kõik ema rõõmud ja mured, õnned ja valud jäävad meile nende üldiste sõnade taga nägematumaiks. Lemminkäise ema meele tuletades paisatab meile koguni teine pilt. Meie näeme siin emarmastuse, mis kõigist takistusist hoolimata poja õnnetust aimates selle jälle üles otsib ja koju aitab. Surmagi võidab see emarm. Ehk tuletagem meele Kullervo ema sõnad, mis ta oma eksisammudest vaeyatud pojale ütleb:

Ei sa mõista eide meeldä,
 arvaja emä südändä:
 küll nutan mina sinuda,
 kui ju kuulen koolnudeksi,
 väestä vähenenüksi,
 sõrdunudeksi sugusta:
 toa nutan ma nõrelle,
 põrandlauad lainehille,
 kujad kõiki kallakille,
 laudad kõiki längakille,
 lumed itken hiilangoksi,
 hiilangod suliksi maiksi,
 sulad maad rohetaviksi
 rohtuvad valastaviksi.

(V. Ridala tõlge.)

Kuna juba eepose päätegelase kuju võrdlemisi nõrkade äärjoontega on piiratud, siis peab seda veel enam teiste tegelaste — Kalevipoja sõprade kohta tunnistama. Võiksime üldisis sõnus nende kolme kangelase sõprusest Kalevipoja vastu rääkida. Näeme ka Alevipoja lõbusat iseloomu, Sulevipoja julgust ning vahvust, Olevipoja kaalutud ja asjalikku mõtlemisviisi ja praktilist vaimu. See oleks mis meile neist silma paistab.

Kalevipoega ennast võiksime looduse ülijõududega võitleva inimesega ning väliste vaenlastega heitleva rahvaga võrrelda. Kaks poolt võitlevad: hää ja kuri. Rahvageenius, kes rahva olemasolu eest väljas on ja teiselt poolt selle rahva vaenlased — Sarvik kurja kehastusena ja raudmehed alla heitvana jõuna. Niisama leiame need kaks vastaspoolt ka „Kalevalas“. Ühel pool „Kalevala“ kangelased Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen, — teisel pool

pime Pohjala oma vägedega — haigustega, tõbedega, kurivaimu Hiisi riigiga ja Pohjala perenaise Louhe-Ilpotare — lumede tütre ja ta väega. Need kaks poolt on niihästi siin kui sääl alalises heitluses. Kalevipoeg aheldab Sarviku, Kalevala kangelased toovad Sammo kivimäest. Kuna „Kalevipojas“ lõpu-
poole rohkem poliitiline võitlus — sõda raudmeestega tähtsaks saab, näeme „Kalevalas“ enam inimese heitlust looduse vägedega.

Poliitilised olud ei puutund võrdlemisi kergemais oludes elavat soomlast nii valusasti. Seda enam tegu oli tal karmi loodusega, — põhja vägeva võimu Külмага, kelle varajane hingetõmbus tihtigi kõik ähvardas hävitada, mis inimene kaljulisel pinnal oma kätega oli korda saatnud. Sellest siis seegi, et Soomele jahu jahvatav imeveski — Sampo nii kallis on. Vilja väärtuse näeme ka Joukahaise lunastushinnast, mis ta Väinämöisele pakub. Lubab talle enne sõiduriistad, siis hobuse, kulla ja viimaks leiva. Kui seegi ei aita, lubab ta õe Aino. Siin näeme, et vilja väärtusest õieti üks asi vaid üle käis — perekonna õnn.

Kaunid kohad „Kalevipojas“.

Oma ilusate piltidega ja kujudega käib „Kalevala“ „Kalevipojast“ kaugele ette. Üks Soome eepose ilus omadus on ta kangelaste lauluarmastus. „Kalevala“ laul on harilikult maagilise väega nõialaul, lausumine. Tuletagem meele niisuguseid kohti „Kalevalas“ nagu Väinämöise ja Joukahaise kokkupuutumine või Lemminkäise ja Pohjala peremehe laulmine. Samasugune laulmine esineb tihti ka Eesti rahvaluules, kus laulik mere mäeks, mere kivid killingiks laulab. Vahe seisab ses, et Eestis see rahvalaulu aine ainult lauliku lüürilise „mina“ ümber liigub, Soome lauludes aga maagiliseks nõialauluks on ülenend. Teistsuguseid laule „Kalevala“ ei tunnistagi. Väinämöinen nimetab kõik muu laulmise naiste aja viiteks ja habesuile mittekohaseks toiminguks.

Kalevipojas lauldakse harvemini. Üks ilusamaist laulukirjeldusist räägib kolme jahilittuleva Kalevipoja laulust. Kolme venna lauludel on üldjoonis samad omadused, mis rahvaluulegi luule — llo — omadused ütleb olevat. Kordkorraline meeleolu tõus on siin seeläbi saavutatud, et iga venna laulust kordamööda rääkides laul ikka ja ikka vägevamaks muutub. Norma venna laul, mis Taara tammikust kõlab on vägevaim. Ta laulab linnud lepikusse, lõokesed lagedale. Mered müravad, paed pauguvad, kaljud kaja-

vad laulust. Laul pillutab pilved ja ulatab taevasse tagasi: sinna kust ta kord rahvaluule arvates on tulnud. „Kalevalas“ ja „Kalevipojas“ on palju üllatavaid pilte, millede pöörane suurendus mitte haavavana ei tundu, vaid neisse põimitud ilusate võrdluste ning muude luuleabinõude varal ilustatuna isesuguse veetluse omavad. Nii näituseks, tamme raiumise lugu, suure härja tapmine, Kalevipoja hobuse kirjeldus ja palju muidki kohti.

Isesugune tume ja raskemeelne õhk lehvib meile „Sissejuhatuses“ vastu. Oma varjatud kurbuses lubab see eeltuleva loo kurb-tõsist iseloomu juba ette aimata. Täis tantsuhoogu on esimeses loos leiduv Salme ja Linda pulmalugu oma alakasvavate korduvate tantsukirjeldustega, kosilaste loetlemisega ja nende karakteriseerimisega.

Samasugune hoog ja sammurutt kostab ka vendade jahiloost. Seda muljet süvendab iseäranis kerge ja mänglev stiil, millega nimetatud jahikäik on kirjeldatud.

Kolmanda loo lõpul leiame kauni katke mere ja lainte mängust, millega inimese elulaineid võrreldakse, mis õhtuvilul muruvaiba alla veerevad.

Ilusate lüüriliste piltide poolest on ka merest kõlav uppund Saarepiiga laul tähelepanemisväärt.

Teistest kaunimatest kohtadest olgu veel nimetatud vendade jumalagajätt pärast võiduviskamist ja sõit ilma otsa, kus julged ja laiajoonelised pildid üksteise järele on reastatud.

Eriti tuleb nimetada „Kalevipoja“ inimsust. Puudub täiesti „Niebelungenlied'i“ verejäänuline tasumisvaim ning metstk ümberkäimine võidetud vaenlasega, nagu see Saksa eeposes ja ka greeklaste „Iliases“ ette tuleb.

Kokkuvõte.

Eeltoodud harutused kokku võttes saame „Kalevi-
pojast“ umbes järgmise pildi.

„Kalevipoeg“ ei ole rahvaeepos, vaid töö, mis
eepilis-lüürilist rahvalaulest ja muinasjutu alusel
loodud kunstrahvalaulu katkeist kokku on säetud.*)

„Kalevipoeg“ ei ole ka sisuliselt rahva loodud
tervik, vaid paljudest erisisulisist aineist kokku-
liidetud teos.

Need mõlemad eeltoodud asjaolud lubavad
meid „Kalevipoega“ kunstrahvaluuleks nimetada,
mille tooresmaterjalid küll suuremalt jaolt rahvas
on annud, mis praegusel kujul aga ühe mehe loodud
töö on.

„Kalevipojal“ ei ole seda kunstilist väärtust,
mis „Kalevalal“, sellepärast, et Kreutzwaldi aegne
keel väljakujunemata oli ning et Kreutzwaldi loo-
dud kunst-rahvaluule katked rahvalaulu õiget
toonit ei taba. Kreutzwald ei oskand rahvaluulet
instinktiivselt jäljendada; teadlikult jäljendamiseks
puudus tal aga vana grammatika ja arhhailise värsi

*) G. Suits nimetab „Kalevipoega“ oma „Eesti Lugemise-
raamatus“ I jao eeskõnes „mitte rahvaeeposeks, vaid rahvus-
likuks eeposeks“.

tarvitusoskus. Need mõlemad olid sel ajal veel selgitamata.

„Kalevipoeg“ ei ole sellepärast kunstlisest küljest vaadatuna üldse väga suure väärtusega ega tähendusega. Sellepärast ei ole ta ka meie kirjandusse kuigi sügavaid jälgi jätnud. Ta mõju on aga olnud mõõtmatu suur hoopis teisel alal. Selle mõju lähedale ei küüni ühegi Eesti teose mõju.

„Kalevipoeg“ on nimelt rahvuslikku iseteadvust äratavalt ja kasvatavalt mõjund. Paranevad majanduslikud olud olid selle iseteadvuse idus ja ebamääraseis lõkkes juba sünnitand. „Kalevipoeg“ sai aga seks teoseks, mis neile tahetele ja püüdeile kindla vormi andis.

Ta ühendas siiaamaalsed eksivad ja kobavad rajad üheks sirgeks laiaks teeks rahvusliku iseolemise poole.

Saksa soost Balti luuletaja Schultz-Bertram oli Eesti Õpetatud Seltsis „Kalevalast“ rääkides ütelnud:

„Mõtlege, missugust ülestõstvat mõju mahasõtkutud rahvasse ärgand teadvus avaldab, et temal ajalooline olemine ja suurus on olnud. Kas ei oleks tema meelest niisamuti, kui et kerjajale äkisti öeldakse: Sa oled kuningapoeg! Sest kas rohkem vastuvaidlemata tunnistust ühe rahva ajaloolisest tähtsusest võib olemas olla, kui et temal oma yägimehelaul on?”

. . . Kuidas peaksime meie pärisorjusest lahtimõistetud, aga oma alaea ja arguse koorma all edasiägava rahva vaimlist uuestisündimist kõige tugevamini edustama? Andkem rahvale lugulaul ja ajalugu, ja võit on meie päralt“.

Eepos anti ja rahvas tundis tõesti, et ta kuningapoeg oli. Uus elu tõusis. „Kalevipoeg“ sai

nende uute eluavalduste ühendavaks lüliks. Mis sest, et teadus pärast selle unistuse kuninglikust sündimisest ümber lükkas ja selgeks tegi, et „Kalevi-poeg“ tõsine rahvaeepos ei ole. See ekslik arvamine oli oma töö teind. Maarahvas oli ta mõjul end tõesti kuningapoja kohaselt üleval pidand, — ta on saand rahvuseks.

Nimetan allpool mõned kättesaadavamad ja tähtsamad eestikeelsed tööd, mis siin riivatud küsimusi üksikasjalisemalt selgitavad, ehk muidu „Kalevipoja“ mõistmiseks tarvilised on:

- M. J. Eisen: Eesti osa „Kalevalas“ (Eesti Kirjand. 1910).
- M. J. Eisen: „Kalevala“ mõju „Kalevipoja“ kohta. (Eesti Kirjandus 1913).
- M. J. Eisen: Väinalised. (Eesti Kirjandus 1914).
- M. J. Eisen: Kristlikud ained „Kalevipojas“ (Eesti Kirjandus 1911).
- M. J. Eisen: Mis teadis rahvas 19. aastasaja lõpupoolel „Kalevipojast“. (Eesti Kirjandus 1911).
- M. J. Eisen: Kalevipoja esiisad.
- W. Reiman: „Kalevipoja Esiandeks“. (Eesti Kirjandus 1911).
- „Kalevipoja“ juubel. (Eesti Kirjand. 1911, lhk. 417).
- M. Lipp: Elias Lönnrot, „Kalevala“ kirja-paneja. (Eesti Kirjand. 1910).
- M. K a m p m a n n: Kalevala eepose sisu. (Eesti Kirjand. 1910).

- O. Kallas: Kalevala ja eestlased. (Eesti Kirjandus. 1910).
- M. J. Eisen: Prof. E. N. Setälä — Kullervo-Hamlet. (Eesti Kirjand. 1912).
- J. Kurrik: Kolm suurt lugu
- K. Leetberg: Kui pikalt on „Kalevipoeg“ rahvaluuletus.
- G. Suits: „Kalevipoeg“ rahvaeeposena ja kunstitööna. (Eesti Kirjand. 1911).
- J. W. Weski: „Kalevipoja“ parandamistmed. (Eesti Kirjandus 1918—1919).
- Fr. Tuglas: Kriitika I.
- J. Aavik: Eesti rahvusliku suurteose keel.
- Kreutzwald-Aavik: Parandatud Kalevipoeg.

A
4599

i29126125